

Utjecaj talijanske gotičke arhitekture na arhitekturu istočne obale Jadrana

Kuljiš, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:791561>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

Odsjek za povijest umjetnosti

Mentor: dr. sc. Barbara Španjol-Pandelo

Student: Iva Kuljiš

**UTJECAJ TALIJANSKE GOTIČKE ARHITEKTURE NA ARHITEKTURU
ISTOČNE OBALE JADRANA**

Završni rad

Rijeka, rujan 2016. godine

Sadržaj

1. Sažetak	3
2. Uvod.....	4
3. Razvoj redovničke arhitekture u Italiji.....	5
4. Redovnička gotika jadranske Hrvatske.....	7
4.1 Pula.....	8
4.1.1 Crkva sv. Franje	8
4.2 Zadar.....	11
4.2.1 Franjevačka crkva	11
4.2.2 Dominikanska crkva.....	12
4.3 Dubrovnik.....	13
4.3.1 Franjevački sklop	13
4.3.2 Dominikanski sklop.....	14
5. Kratki osvrt na ostala sakralna arhitektonska ostvarenja na istočnoj obali Jadrana	16
5.1 Primjer augustinskog kompleksa u Rijeci.....	16
6. Zaključak.....	18
7. Popis literature	20
8. Popis ilustracija.....	21

1. Sažetak

Završni rad bavi se sakralnom arhitekturom istočnog dijela jadranske obale i kontinentalne Istre. Arhitektura će se razvijati pod naletima utjecaja srednjoeuropskih umjetničkih centara koji na područje pristižu sa sjevera, ali i talijanske gotike koja će utjecati na priobalno područje današnje Hrvatske. Prevlast gotičkih oblika na našim prostorima obuhvaća period od kraja 13. do početka 16. stoljeća kad će prostorom naposljetku zavladati renesansa. Zbog kompleksne političke situacije, dijelovi Hrvatske primat će umjetničke stimulanse iz različitih središta; Istru će preplaviti utjecaji mletačke gotike i srednjoeuropski oblici, kvarnersko primorje prihvaća strujanja ponajviše iz podalpskih zemalja, dok će se u Dalmaciji razviti jedinstveni umjetnički stil koji će kombinirati romaničke, gotičke i renesanse oblike koji pristižu iz talijanskih središta, ponajviše iz Venecije, ali i drugih centara, poput Apulije. Rad nastoji prikazati arhitekturu kasnog srednjeg vijeka koja čini važni kulturno-umjetnički sloj na kojemu će se temeljiti domaća umjetnička tradicija sljedećih pet stoljeća.

Ključne riječi: umjetnost gotike, arhitektura, istočna obala Jadrana, franjevci, dominikanci

2. Uvod

Tema završnog rada arhitektura je istočne obale Jadrana kasnog srednjeg vijeka na koju je utjecala talijanska redovnička arhitektura 13. stoljeća. Naglasak je na redovničkim sklopovima koje podižu propovjednički redovi sv. Dominika i sv. Franje koji na istočni Jadran dolaze iz kulturno-umjetničkih centara srednje Italije gdje podižu svoje prve crkve i samostane. Cilj rada je analiza istaknutih redovničkih građevina u gradovima Puli, Zadru i Dubrovniku s ciljem uočavanja utjecaja talijanske arhitekture na navedene primjere.

Završni rad sastoji se od osam glavnih poglavlja. Prvo poglavlje čini sažetak s ključnim riječima, a drugo je poglavlje uvodno. Središnji dio rada sastoji se od tri veće cjeline – jednu čini razvoj gotičke redovničke arhitekture u Italiji, dok se druga odnosi na redovničku arhitekturu na domaćem području, gdje se donosi analiza najznačajnijih građevina s osvrtom na utjecaje talijanske arhitekture. Treća cjelina razrade čini kraći osvrt na utjecaje iz sjevernih središta na područje istočne obale Jadrana. Na kraju rada donesen je zaključak s obzirom na pojedine analize koje upućuju na određenu tipologiju redovničkih građevina na ovom području. Posljednja dva poglavlja čine popis korištene literature i popis reprodukcija.

Nedostatak literature bitno je otežao pripremu ovog rada. Dostupna je literatura vrlo štura i sažeta, posebice što se tiče gotičke arhitekture u dalmatinskom priobalju. Poslužila sam se enciklopedijskim natuknicama koje su me navele na daljnju literaturu, poput članka *Arhitektura od romanike do manirizma* Radovana Ivančevića, članka Dijane Vukičević-Samaržije iz knjige *Hrvatska umjetnost – povijest i spomenici* te knjige Milana Pelca *Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*. Za pulsku crkvu koristila sam članak Attilija Krizmanića *Sviluppo architettonico del complesso francescano a Pola*, dok su za dalmatinske građevine bile korisne knjige Ljube Karamana, Nade Klaić i Ive Petricciolija, kao i članak Igora Fiskovića *Prilozi poznavanju gotičkoga graditeljstva u Dubrovniku*. Poslužila sam se i internetskim enciklopedijskim natuknicama, kao i knjigom Andrewa Martindalea *Gothic Art*.

3. Razvoj redovničke arhitekture u Italiji

Gotička arhitektura na Apeninskom poluotoku razlikuje se od gotičkog stila koji se javlja u srednjoj Europi sredinom 12. stoljeća. Na prostoru današnje Italije jaka je romanička arhitektonska tradicija, stoga se gotički oblici koji su se razvili u srednjoeuropskim umjetničkim centrima ne prihvaćaju u potpunosti. Za razliku od monumentalnih gotičkih katedrala koje se grade u gradovima današnje Njemačke i Francuske, većina katedrala u talijanskim središtima izgrađena je u romaničkom stilu i nije postojala potreba za njihovom obnovom. Međutim, gotička se arhitektura u 13. stoljeću u Italiji razvija u smjeru izgradnje samostanskih sklopova na koje utječe cistercitska arhitektura.

Cistercitski red osnovan je 1098. godine u Burgundiji, kada se dio benediktinaca odvojio i osnovao vlastitu zajednicu, a ime je dobio po opatiji Citeaux (sl. 1).¹ Od benediktinskog reda razlikuju se po tome što vode skromniji i pobožniji život, a sukladno tome razvijaju novi tip samostana i crkve. Cistercitske su crkve longitudinalne, trobrodne građevine s transeptom i pravokutnim svetištem koje je flankirano kapelama s ravnim začeljnim zidom. Cisterciti u sakralnu arhitekturu uvode i element šiljastog luka i križno-rebrastog svoda koji čine „lajtmotive“ gotičkog stila. U skladu sa strogim pravilima reda, crkve i samostani nisu ukrašeni skulpturom i freskama, već su vrlo jednostavne, stroge. Uz tipičnu cistercitsku crkvu, najčešće uz južni ili sjeverni zid, nalazi se samostan čije su prostorije organizirane oko klaustera kvadratnog tlocrta.²

Cistercitske crkve koje nastaju na Apeninskom poluotoku, vjerno prenose tip crkve koji se razvio u Burgundiji, primjerice, crkva Opatije u Fossanovi u središnjoj Italiji s početka 13. stoljeća (sl. 2) koja je longitudinalna, trobrodna građevina s transeptom i ravno zaključenim svetištem te kapelama. Fossanova i ostale cistercitske opatije predstavljat će neposredni uzor novoosnovanim prosjačkim redovima franjevaca i dominikanaca koji će postati glavni nositelji gotičke arhitekture na području današnje Italije. Kao i kod cistercita, unutar franjevačkog i dominikanskog reda postoje stroge regule određene Narbonskom konstitucijom iz 1260. godine koje nalažu siromaštvo i jednostavnost što će se odraziti na arhitekturu njihovih crkvi i samostana. Po dolasku u Firencu, dominikanci i franjevci grade crkve po uzoru na cistercitske strukture i prilagođavaju je svojim potrebama. Dominikanska crkva Santa Maria Novella (sl. 3) započeta je prije 1246. godine, a radi se od longitudinalnoj,

¹ Cisterciti, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=11961>, pristupljeno 14.9.2016.

² Cisterciti, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=11961>, pristupljeno 14.9.2016.

trobrodnoj bazilici u potpunosti presvođenoj križno-rebrastim svodom.³ Uz istočni zid nalaze se pravokutna apsida i kapele koje su otvorene šiljastim prozorima. U odnosu na ranije građevine, zamjećuje se sužavanje presjeka stupova, dok su arkade šiljastih lukova više zbog čega se stvara dojam lakoće prostora unatoč monumentalnosti kolosalnih arkadi koje nose težak svod. Polikromna ukrižena rebra i lukovi doprinose dinamici prostora crkve.

Slična situacija prisutna je na primjeru franjevačke crkve Santa Croce (sl. 4) koja se nalazi na drugoj strani srednjovjekovne gradske jezgre, a njena je gradnja započeta 1294. godine.⁴ Franjevci su također primijenili većinu cistercitskog arhitektonskog oblikovanja, no za razliku od Sante Marije Novelle, brodovi franjevačke crkve natkriveni su otvorenim drvenim krovštem, dok se u poligonalnoj apsidi i njenim bočnim kapelama nalazi križno-rebrasti svod. Središnji dio svetišta od glavnog je broda odijeljeno trijumfalnim lukom s tri šiljasta otvora. Crkva odiše lakoćom zahvaljujući elegantnim visokim arkadama, a dojam prozračnosti pojačan je upravo otvorenom krovnom konstrukcijom.

³ ANDREW MARTINDALE, *Gothic Art*, London, 2003., 148.

⁴ ANDREW MARTINDALE (bilj. 3), 148.

4. Redovnička gotika jadranske Hrvatske

Istočna obala Jadrana umjereno prihvaća osnovne gotičke oblike, s obzirom da se nalazi na periferiji gotičkih centara, a potom ih prilagođava svojim skromnijim potrebama budući da su i mogućnosti u ovim krajevima manje.⁵ Na istočnoj obali Jadrana gotička se arhitektura razvija u smjeru novoosnovanih samostana franjevac i dominikanaca, koji pripadaju propovjedničkim prosjačkim redovima osnovanim početkom 13. stoljeća u Italiji.⁶ Propovjednički redovi na područje današnje Hrvatske pristižu krajem 13. stoljeća, a na obali su glavni nositelji i širitelji novog stila.⁷ Franjevci i dominikanci na tom će području graditi novi tip crkvi koji odražava njihova asketska religiozna vjerovanja i običaje, a radi se o prostranim, jednobrodnom građevinama u kojima se vjernici okupljaju oko propovjedaonica; kameni svod zamijenjen je drvenim krovom, prozori su vrlo jednostavni, a arhitektonska dekoracija vrlo skromna.⁸ Tijelo građevine uglavnom je otvorenog krovišta zbog čega ne postoji potreba za podizanjem kontrafora, dok se u najčešće pravokutnom svetištu mogu naći križni ili križno-rebrasti svodovi. Na pročelju se nalaze jednostavno oblikovani portali i rozete koji su najčešće najbogatija skulpturalna dekoracija crkve. Zahvaljujući upravo franjevcima i dominikancima, rana će se gotika u razdoblju od konca 13. do početka 14. stoljeća vrlo brzo proširiti iz središnje Italije preko Istre sve do Dalmacije.⁹

Redovnički crkve i samostani koji se grade duž obale često su primjer preplitanja tradicionalne romaničke gradnje te utjecaja redovničke gotike.¹⁰ Za primjer može poslužiti crkva sv. Mihovila u Zadru koja je jednobrodna građevina s jednom kvadratičnom apsidom, prema romaničkoj tradiciji užoj od broda, ali nadsvodjenom križno-rebrastim svodom. Gotički samostani su i dalje oblikovani na romanički način, ustaljene organizacije prostora, no primjećuje se sve veće umijeće pri zidanju i klesanju, a iako ponekad nemaju mnogo zidanih konstrukcija, klaustri samostana obavezno su presvođeni.¹¹ Budući da su skulpturalni dijelovi crkvi i samostana svedeni na najnužnije komponente koje izrađuju manje domaće radionice, još uvijek vezane za romaničke oblike, gotika i romanika zajednički vladaju ovim područjem

⁵ Gotika, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, (ur. Andre Mohorovičić), Leksikografski zavod FNRJ/JLZ, Zagreb, 1960., 419.

⁶ MILAN PELC, *Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*, Zagreb, 2012., 148., 149.

⁷ DIJANA VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, Gotika, u: *Hrvatska umjetnost – povijest i spomenici*, (ur.) Milan Pelc, Zagreb, 2010., 124.

⁸ LJUBO KARAMAN, *Pregled umjetnosti u Dalmaciji*, Zagreb, 1952., 37., 38.

⁹ RADOVAN IVANČEVIĆ, Arhitektura od Romanike do manirizma, u: *Srednji vijek i renesansa (XIII.-XVI. stoljeće)*, sv. II., (ur.) Eduard Hercigonja, Zagreb, 2000., 592.

¹⁰ Gotika, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (ur. Žarko Domljan), Sv. I, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1995., 294.

¹¹ *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (bilj. 10), 294., 295.

sve do kraja 14. stoljeća kada se prihvaćaju kasnogotički oblici iz različitih umjetničkih središta.¹²

4.1 Pula

Na istarskom se poluotoku susreću utjecaji umjetnosti sjevera i juga koji se međusobno prepliću s razvojem ruralnih i urbanih središta.¹³ U 13. stoljeću čitavo je područje po vlašću akvilejskih patrijarha, no već u 14. stoljeću obala s južnom Istrom i riječnim dolinama potpadaju pod mletačku vlast.¹⁴ Gotički stil priobalja možda je najupečatljiviji na samostanskim građevinama koje se prvenstveno osnivaju u gradovima, primjerice u Puli, Poreču i Rovinju. Novi stil očituje se u šiljastim otvorima zidnog plašta, vijencima i zabatima te konstruktivnim elementima i skromnom arhitektonskom plastikom, dok je koncepcija prostora ostala romaničko-antička, što je osobito vidljivo u ovim krajevima budući da je romanička tradicija duboko ukorijenjena u graditeljsku baštinu antičkih temelja.¹⁵ Arhitekturu karakteriziraju jasni, ozbiljni elementi i monumentalna, jednostavna unutrašnjost koja možda ne odražava prostore monumentalnih srednjoeuropskih sakralnih građevina, no svejedno odiše karakteristično gotičkim ozračjem.¹⁶

4.1.1 Crkva sv. Franje

Crkva sv. Franje u Puli (sl. 5) klasičan je primjer propovjedničkih crkvi koje se grade u talijanskim središtima, poput Firence. Franjevački samostanski kompleks gradi se krajem 13. i početkom 14. stoljeća slijedeći stroge regule franjevačkog reda, odnosno Narbonsku konstituciju iz 1260. godine, koja nalaže skromnost i siromaštvo.¹⁷ Samostan se stoga podiže u skladu s regulama koje traže jednostavno i strogo zdanje, a organiziran je na vrlo funkcionalan način s klaustrom kao glavnim organizacijskim, ali i strukturalnom elementom koji sa svojim natkrivenim trijemovima i gotičkim stupovima, bazama i kapitelima doprinosi harmoniji samostana. On je istovremeno prostor razgovora, kontemplacije i kretanja, a komunicira sa svim dijelovima samostana, dok u nužnim slučajevima nudi kontakt s vanjskim

¹² DIJANA VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA (bilj. 7), 127.

¹³ *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (bilj. 4), 292.

¹⁴ DIJANA VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA (bilj. 7), 143., 144.

¹⁵ ATTILIO KRIZMANIĆ, Sviluppo architettonico del complesso francescano a Pola, u: *Hortus Artium Medievalium*, (ur.) Miljenko Jurković, vol. 7, Zagreb, 2001., 79.

¹⁶ ATTILIO KRIZMANIĆ (bilj. 15), 79.

¹⁷ MILAN PELC (bilj. 6), 149.

svijetom.¹⁸ Klaustar je okružen isključivo najpotrebnijim prostorijama, poput dormitorija i prostora za zajednički rad i život otprilike četrdeset redovnika, a jedino su kapitularna dvorana i najvjerojatnije sakristija bile nadsvođene svodom s ukriženim rebrima.¹⁹

Uz samostan franjevci podižu također vrlo jednostavnu crkvu dvoranskog tipa koja objedinjuje prostor više nego bazilika.²⁰ Crkva je jednobrodna, s otvorenim drvenim krovom, a istočni je dio zaključen trodijelnim svetištem koje je od broda crkve razdvojeno trolučnim trijumfalnim lukom, od kojih se svaki luk otvara prema jednoj od tri apside svetišta (sl. 6). Trodijelno je svetište ponešto šire od njenog broda, zbog čega u tlocrtu djeluje kao latinski križ, a središnja je apside najveća i izvučena iz istočnog zida.²¹ Apside su natkrivene križno-rebrastim svodom te otvorene šiljastim prozorima što naglašava horizontalno kretanje u crkvi.²² Brod je isprva bio podijeljen na dva zasebna prostora; istočni dio bio je namijenjen redovnicima, a prostor uz sam ulaz bio je predviđen za vjernike koji bi prisustvovali službi.²³ Propovjedaonica se kod propovjedničkih se crkvi često postavlja na sredinu zida broda crkve, poput kamenog balkona, što je prisutno i na južnom zidu pulske franjevačke crkve. Razlog takvog rješenja je višestruki: vjernici bolje čuju propovjednika, fokus se pomiče s oltara na južni zid crkve, a istovremeno označava podjelu crkve na dio za redovnike i dio za vjernike.²⁴ Unutrašnjost crkve u potpunosti je bez skulpturalne dekoracije ili fresaka – zidovi su plošni i glatki, rastvoreni jedino uskim, dugačkim šiljastim prozorima.

Franjevci su si prilikom oblikovanja eksterijera crkve ipak dopustili nešto bogatiju dekoraciju (sl. 7). Primjereno politici prosjačkih redova, pročelje krasi svečani, ali ne i pretjerano kićeni portal, izrađen u strogom romaničko-gotičkom stilu koji naginje trećentističkim tendencijama stilizacije i geometrizacije.²⁵ Stupnjevani, lučno zaključeni portal izvučen je iz zidne mase pročelja te natkriven trokutastim zabatom koji uvelike nalikuje na romaničke portale.²⁶ Oblikovanje profilacije još uvijek je romaničko, a dekoriran je dentima, antičkim vazama, školjkama i florealnim odnosno vegetabilnim motivima za koje prof. Radovan Ivančević smatra da su preuzeti s neposrednog uzora, slavoluka Sergijevaca u Puli.²⁷ Na crkvi postoje još neki zaostali romanički motivi, primjerice slijepi viseći lukovi pod

¹⁸ ATTILIO KRIZMANIĆ (bilj. 15), 81.

¹⁹ ATTILIO KRIZMANIĆ (bilj. 15), 80.

²⁰ MILAN PELC (bilj. 6), 149.

²¹ DIJANA VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA (bilj. 7), 125.

²² *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (bilj. 10), 292.

²³ ATTILIO KRIZMANIĆ (bilj. 15), 81.

²⁴ RADOVAN IVANČEVIĆ (bilj. 9), 592.

²⁵ *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (bilj. 10), 293.

²⁶ MILAN PELC (bilj. 6), 149.

²⁷ RADOVAN IVANČEVIĆ (bilj. 9), 592.

krovnim vijencem, no većina elemenata dekoracije, poput elegantne rozete na pročelju iznad portala, izvedena je u gotičkom stilu.

Crkvu obilježava i prvi takav zvonik na preslicu s dva šiljasta otvora, što će postati omiljeni tip „zvonika“ na jadranskim crkvama.²⁸ Zvonik se uzdiže točno na mjestu trijumfalnog luka koji odvaja svetište od broda te čini važnu dominantu u veduti grada u kojoj ga nadvisuje jedino toranj gradske vijećnice, a istovremeno služi i kao sredstvo orijentacije.²⁹ Projektant ove crkve mogao bi biti fra Jakov iz Pule koji je krajem 13. stoljeća bio voditelj gradnje crkve Sv. Antuna u Padovi.³⁰

Franjevci će tijekom idućih pet stoljeća dodatno nadograđivati i preuređivati crkvu i samostan (nadogradnja gornjeg kata klaustara i sl.), sve do 1805. godine kad je samostan ukinut i zajedno s crkvom pretvoren u vojnu kasarnu, što će uzrokovati propadanje franjevačkog kompleksa, a situacija se neće promijeniti ni za vrijeme austrijske uprave u 19. stoljeću. Građevini je tek 1922. godine vraćena njena prvotna funkcija, a od 1925. kreću temeljite obnove crkve i samostana.³¹

Ovaj samostanski kompleks s crkvom sv. Franje izrazito je važan spomenik koji govori o razvoju domaćeg stvaralaštva dok Pula još nije bila pod vlašću Mletačke republike, već je djelovala kao slobodna komuna, stoga je crkva jedini gotovo u potpunosti sačuvani srednjovjekovni spomenik iz tog razdoblja gradske povijesti.³² Također, kompleks govori o snažnim utjecajima talijanske redovničke kulture koji se očituje u jednostavnosti i strogoći prostora, skromnosti dekorativnog programa, ravnim začeljnim zidom te višedijelnim svetištima koji su nadsvođeni križno-rebrastim svodom. Baš poput franjevačke crkve Santa Croce u Firenci (sl. 3), njena je pulska inačica zaključena otvorenom drvenom konstrukcijom u tijelu crkve i križno-rebrastim svodovima u svetištu, no razlikuju se po tome što je pulska crkva jednobrodna, ne posjeduje transept, a središnja apsida nije poligonalna već četverokutna. Crkva sv. Franje skromnija je i u dimenzijama i u dekoraciji, no usprkos tome predstavlja vrhunsko postignuće domaće redovničke arhitekture.

²⁸ MILAN PELC (bilj. 6), 150.

²⁹ ATTILIO KRIZMANIĆ (bilj. 15), 81.

³⁰ MILAN PELC (bilj. 6), 150.

³¹ ATTILIO KRIZMANIĆ (bilj. 15), 77.

³² ATTILIO KRIZMANIĆ (bilj. 15), 99.

4.2 Zadar

Još od 1102. godine i krunjenja Kolomana kao kralja Hrvatske i Dalmacije Mađari vladaju većim dijelom Dalmacije i u neprestanom su sukobu s Mlečanima koji pomalo osvajaju dalmatinske gradove. Mlečani sredinom 14. stoljeća uspijevaju uspostaviti svoju vlast u dalmatinskim gradovima, odnosno Zadru, Šibeniku, Trogiru i Splitu, a tek početkom 15. stoljeća uspijevaju trajno zauzeti otoke i gradove Dalmacije, izuzev Dubrovnika.³³ U Zadru su glavni nositelji gotičkog stila franjevci i dominikanci, koji na prostore Dalmacije stižu sredinom 13. stoljeća, a budući da se strogo pridržavaju pravila samostanskih redova, nisu skloni mijenjati ustaljene, romaničke oblike. Ono što se mijenjalo je bio ikonografski program skulpturalnih detalja koji su bili podređeni obliku šiljastog luka.³⁴

4.2.1 Franjevačka crkva

U Zadru su najznačajniji gotički spomenici upravo franjevačka i dominikanska crkva, obje sagrađene još u drugoj polovini 13. st., a koje se nalaze na suprotnim dijelovima grada – franjevačka je podignuta u sjeverozapadnom, dominikanska u istočnom dijelu grada.³⁵ Crkva sv. Frane (sl. 8) podignuta je kao skromna jednobrodna građevina s pravokutnim trodijelnim svetištem čija je središnja apsida bila presvođena križno-rebrastim svodom s tankim rebrima. Nije zabilježeno postojanje skulpturalne dekoracije prostora, kao ni fresaka, što je u skladu sa pravilima franjevačkog reda. Crkva je u razdoblju baroka doživjela temeljitu obnovu, što rezultira spajanjem trodijelnog svetišta u jedinstveni prostor te nadogradnjom baroknog svoda nad brodom crkve.³⁶ Na sjevernom i južnom zidu tijela crkve ostali su sačuvani gotički šiljasti prozori koji perforiraju plošno zide i praktički su jedina dekoracija crkve.

Kao i unutrašnjost, i eksterijer crkve je poprilično jednostavnog i strogog oplošja koje čini pravilno klesano kamenje (sl. 9). Pod krovnim vijencem pročelja nalazi se mali otvor kružnog oblika ispod kojeg je pronađena uska, dugačka gotička bifora s malom rozetom na vrhu unutar okvira prozora. Obrada bifore još je uvijek romanička, no šiljasti luk ukazuje na gotički oblikovni riječnik.³⁷ Prekrasan gotički otvor najbogatija je dekoracija pročelja kakvo je bilo

³³ LJUBO KARAMAN, (1952., bilj. 8), 31., 32.

³⁴ *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (bilj. 10), 294.

³⁵ NADA KLAJIĆ i IVO PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku do 1409. god.*, Zadar, 1976., 272.

³⁶ Isto

³⁷ Isto

zamišljeno krajem 13. stoljeća, budući da zanimljivo oblikovan zabat nad jedinim ulazom u crkvu datira iz kasnijih razdoblja.

Zadarska franjevačka crkva pod utjecajem je talijanske redovničke arhitekture utoliko što je izrazito jednostavna i skromne dekoracije baš kako priliči prosjačkim redovima. Budući da je jednobrodna, još je skromnija od svojeg firentinskog pandana, no njezin se utjecaj očituje u višedijelnom svetištu s time da je samo središnja apsida nadsvođena križno-rebrasto. Crkva sv. Frane u potpunosti je reducirani tip franjevačkih redovničkih crkvi koje nastaju u matičnoj zemlji, Italiji. Budući da je Zadar u srednjem vijeku grad provincije, a ne bogato središte poput Firence, vjerojatno nije bilo ni potrebe ni mogućnosti za eleboriranim dekorativnim repertoarom crkve, a stoga su i dimenzije zadarske crkve mnogo skromnije u odnosu na franjevačke crkve talijanskih gradova.

4.2.2 Dominikanska crkva

Dominikanska crkva u Zadru (sl. 10) iz druge polovice 13. stoljeća prilično je nastradala tijekom vremena te je sačuvano vrlo malo gotičkih elemenata. Iako se datiraju otprilike u isto vrijeme, crkva sv. Dominika ponešto se razlikovala od franjevačke građevine. Radi se o jednobrodnoj građevini koja je imala još jednostavnije svetište od onog franjevačkog: pravokutna apsida izbačena iz perimetra istočnog zida bila je nadsvođena križno-rebrasto, dok su rebra bila profilirana te su ih nosile konzole. Apsida je bila otvorena jednom biforom i jednim jednostavnim gotičkim šiljatučnim prozorom.³⁸ Luk koji je dijelio prostor broda od svetišta je bio šiljasti, a gotički elementi su pronađeni i u zidovima broda; radi se tragovima prozora koji su se nalazili po tri na južnom i tri na sjevernom zidu.³⁹

Pročelje je još jednostavnije od prethodnih primjera (sl. 11). Portal srpastog oblika nema ukrasa, iako se u luneti nekoć nalazio natpis koji je spominjao posvetu crkve 1280. godine.⁴⁰ Prilično velika gotička rozeta jedini je dekorativni element koji krase inače nezanimljivo pročelje crkve.

Kod zadarske dominikanske crkve je teško govoriti o utjecajima talijanske arhitekture, budući da su ostaci iz 13. stoljeća vrlo skromni. Izuzev uopćenih gotičkih elemenata – šiljasti trijumfalni luk, prozori šiljastog završetka te gotičke bifore – primjetan je obrazac redovničke crkve koji se sastoji od jednobrodne građevine otvorenog krovišta s pravokutnim svetištem

³⁸ NADA KLAJIĆ i IVO PETRICIOLI (bilj. 35), 274.

³⁹ Isto

⁴⁰ NADA KLAJIĆ i IVO PETRICIOLI (bilj. 35), 274.-275.

zaključenim križno-rebrastim svodom. Ovdje dominikanci ostaju vjerni romaničkoj tradiciji izbočene apside i ne preuzimaju talijanski tip višedijelnog svetišta, osim u pogledu ravnog začeljnog zida što je prepoznatljiva novina koja se preuzima iz talijanske redovničke arhitekture.

4.3 Dubrovnik

Dubrovnik u kasnom srednjem vijeku polako izgrađuje svoju političku i ekonomsku neovisnost i zadržava svoju slobodu, po čemu se razlikuje od ostalih dalmatinskih gradova koji potpadaju pod Mletačku republiku.⁴¹ Tijekom 12. i 13. stoljeća Dubrovnik sklapa niz trgovačko-političkih sporazuma kojima učvršćuje svoje veze sa sredozemnim gradovima i lukama te susjednim državama zahvaljujući čemu učvršćuje svoj status moćne trgovačke sile u balkanskom zaleđu. Iako od 1205. godine Dubrovčani priznaju mletački autoritet, već 1358. godine Višegradskim ugovorom potpast će pod vlast hrvatsko-ugarskog kralja koja je više-manje prividna, a Dubrovnik se od sredine 14. stoljeća počinje nazivati republikom.⁴² Što se tiče arhitekture najjužnijeg dijela Dalmacije, ona se u razdoblju gotike razvija i na urbanističkom, kao i arhitektonskom planu, uključujući sakralnu, profanu i fortifikacijsku gradnju. U okvirima ovog rada najvažnija su djela postignuta u središtu Dubrovačke republike, a radi se o dominikanskom i franjevačkom samostanskom kompleksu.

4.3.1 Franjevački sklop

Crkva Male braće u Dubrovniku jednobrodna je građevina s „tročlanim začeljem i produljenim korom“.⁴³ Današnji izgled možemo zahvaliti preuređenju crkve u kasnijim razdobljima. Dubrovačka franjevačka crkva primjer je elaboriranije obrade kasnogotičkih portala u Dalmaciji. Portal (sl. 12) datira iz 1498. godine, a izradili su ga Juraj i Petar Petrović pod utjecajima venecijanskog *gotica fiorita* koji se očituje u visokom trolisnom zabatu. U luneti se nalazi skulpturalna grupa *Pietá*, a s njezinih bočnih strana i na vrhu zabata likovi svetaca. Skulpturalno obrađeni portal nalazi se na bočnom zidu broda crkve koji se nalazi na prometnoj ulici i na taj način poziva prolaznike i vjernike da uđu u interijer građevine.⁴⁴

⁴¹ LJUBO KARAMAN, (1952., bilj. 8), 32.

⁴² Dubrovačka republika, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16442>, pristupljeno 14.9.2016.

⁴³ *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (bilj. 10), 294.

⁴⁴ MILAN PELC (bilj. 6), 150.

Franjevački samostan u Dubrovniku (sl. 13) nazvan je „remek-djelom primorskog graditeljstva i kiparstva“⁴⁵, na kojem se najjače očituje mješavina romaničke tradicije i gotičkih strujanja.⁴⁶ Mihoje Brajkov iz Bara je za natkriveni klaustar pravokutnog tlocrta franjevačkog samostana u prvoj polovici 14. stoljeća isklesao dvanaest heksafora s dvostrukim poligonalnim stupovima te raznoliko obrađenim kapitelima.⁴⁷ Tipično romanički kapiteli oblikovani su poput zvijeri i čudovišta iz srednjovjekovnog bestijarija.⁴⁸ Polukružni lukovi heksafora upućuju na prisutnost romaničke tradicije, međutim, gotičko se oblikovanje očituje u vitkim osmerostranim stupovima te četverolisnim okulusima koji pridonose boljem osvjetljenju trijemova klaustara.⁴⁹ Kasnije je u klaustaru nadodan duboki križni svod te cijeli prostor zrači monumentalnošću.⁵⁰

Franjevački samostan i crkvu teže je usporediti s firentinskom inačicom, osim u pogledu trodijelnog svetišta koje je svojevrsna aluzija na talijanske redovničke crkve s istaknutom središnjom apsidom koju flankira niz kapela. Zanimljivo je što ovu građevinu možemo promatrati kao primjer venecijanskih skulpturalnih utjecaja zbog cvjetne dekoracije trolisnog zabata koja je vrlo popularna u glavnom gradu Mletačke republike u 14. i 15. stoljeću.

4.3.2 Dominikanski sklop

Crkva Sv. Dominika (sl. 14) u Dubrovniku se razlikuje od dosad analiziranih redovničkih građevinama u gradovima istočne obale Jadrana. Ona je jednobrodna s drvenim krovom nad brodom te s poligonalnom apsidom jednake širine broda, koja je nadsvođena križno-rebrasto, a izvana je pridržavaju četvrtasti potpornji. Od mnoštva gotičkih crkvi s ravnim začeljnim zidom te romaničkih gradnji koje su zaključene polukružno, ova se crkva bitno ističe sa svojom specifičnom poligonalnom apsidom.⁵¹ O utjecaju na ovu građevinu, posebice apsidu, sukobljavaju se dvije teze: pobornici prve na čelu s prof. Vukičević-Samaržijom tvrde da utjecaji dolaze iz razvijenog srednjeg vijeka srednje Europe, dok njima suprotstavljeni prof. Igor Fisković smatra da utjecaji dolaze s juga Italije, koji su preko nje možda stigli čak i iz Francuske.⁵² Apsida je od broda odijeljena trodijelnim šiljastim lukom od kojih je središnji

⁴⁵ *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (bilj. 10), 249.

⁴⁶ DIJANA VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA (bilj. 7), 127.

⁴⁷ *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (bilj. 10), 294.

⁴⁸ DIJANA VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA (bilj. 7), 127.

⁴⁹ RADOVAN IVANČEVIĆ (bilj. 9), 593.

⁵⁰ *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (bilj. 10), 294.

⁵¹ IGOR FISKOVIĆ, Prilozi poznavanju gotičkoga graditeljstva u Dubrovniku, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 35, Zagreb, 2011., 20.

⁵² IGOR FISKOVIĆ (bilj. 51), str. 20.

najveći, no prostor poligonalne apside iza lukova je jedinstven – trijumfalni luk samo je kulisa i nema podijele svetišta na tri dijela (sl 15). Još neviđeno rješenje svetišta originalno je u nastojanju da spoji trodijelnu podjelu svetišta pomoću trijumfalnog luka i jedinstveni poligonalni prostor apside. Rebra njene polukupole nastavljaju se u svežnjaste pilastre koji nose i slijepe arkade na zidu apside, kao da se nastoji stvoriti dojam centralnog prostora, barem vizualno.⁵³ Izuzev slijepih lukova i dvaju jednostavnih gotičkih prozora, zidovi apside, kao i broda crkve izvana i u interijeru su plošni, glatki i bez dekoracije.

Dominikanski samostan smjestio se oko središnjeg klaustara koji se naslanja na sjeverni zid crkve s kojom je povezan. Klaustar je započet 1456. godine prema projektu firentinskog arhitekta Masa di Bartolomea i odaje intenzivan susret kasne gotike i rane renesanse koja se polako počinje ukorjenjivati u arhitekturi jadranske Hrvatske sredinom 15. stoljeća.⁵⁴ Trijemovi klaustara presvođeni su križnim svodom s pojasnicama koje podržavaju konzole ranorenesansne profilacije. Trijemovi se prema središnjem vrtu s cisternom otvaraju gotičkim triforama koje su objedinjene pod okvirom polukružnog luka. Trifore su zaključene trolisnim elementom, dok je po par okulusa nad svakom triforom otvoren u obliku četverolista. Zajedno s motivom „kovrčavog“ lista, ovi vegetabilni elementi upućuju na kasnogotički venecijanski cvjetni stil, no stabilnije proporcije i pojava polukružnog luka upućuju na prodor renesanse u Dalmaciju.

Kao i kod dubrovačke franjevačke crkve i samostana, povezanost s redovničkom gradnjom Italije više se može „naslutiti“ nego zaista definirati. Lakoća, prozračnost i monumentalnost prostora crkve naglašeni su otvorenim krovom što je element koji se zaista preuzima iz talijanske arhitekture. Iako je apsida Sv. Dominika u potpunosti originalna, nije naodmet podsjetiti na poligonalnu apsidu franjevačke crkve u Firenci (sl. 4), koja izlazi iz perimetra istočnog zida i možda je imala djelomičnog utjecaja na svetišni dio dubrovačke crkve. Bez obzira na utjecaje, ovaj dominikanski samostan i crkva reprezentativni su primjeri dubrovačkog gotičkog graditeljstva, ali i prodora renesansnog rječnika u srednjovjekovnu sakralnu arhitekturu.

⁵³ IGOR FISKOVIĆ (bilj. 51), str. 22.

⁵⁴ MILAN PELC (bilj. 6), 151.

5. Kratki osvrt na ostala sakralna arhitektonska ostvarenja na istočnoj obali Jadrana

Obala istočnog Jadrana ne prihvaća utjecaje isključivo iz talijanskih centara u kojima se gotika razvija u pogledu novoosnovanih samostanskih sklopova franjevac i dominikanaca, poput Firence ili Venecije. Budući da je njena politička situacija izrazito složena, različiti umjetnički centri Europe utjecat će na različite sredine što će se razlikovati u drugačijim arhitektonskim oblicima. Dok dalmatinskim gradovima i obalom Istre vlada Venecija, kontinentalna Istra i kvarnersko područje potpadaju pod ugarsku i habsburšku vlast. Takve političke okolnosti pogoduju strujanju umjetničkih utjecaja iz srednjoeuropskih središta poput Praga ili Beča, gdje se gotički stil razvio iz gotike monumentalnih francuskih i južnonjemačkih katedrala, ali i stroge cistercijske sakralne arhitekture.⁵⁵ Ono što karakterizira utjecaje gotike sjevernih zemalja na istočnom Jadranu su mrežasti ili zvjezdasti svodovi, tipični za češko i južnonjemačko podeblje, ali i tipično oblikovani stupovi, konzole, rebra, zaglavno kamenje itd.⁵⁶ Arhitektonska ostvarenja pod utjecajem sjevernjačke umjetnosti uglavnom su jednobrodni, jednostavni objekti, najčešće samo u svetištu nadsvođeni zvjezdastim svodom, jednostavne unutrašnje dekoracije te skromne arhitektonske plastike eksterijera. Uglavnom se radi o crkvama skromnih dimenzija, iako nailazimo i na pokoji ambiciozniji pothvat.⁵⁷

5.1 Primjer augustinskog kompleksa u Rijeci

Rijeka je feudalni grad-utvrda koji se od 13. stoljeća pretvara u malo središte umjetničke djelatnosti, na način da se prihvaćaju gotovi obrasci koje iz sjevernih kulturno-umjetničkih krugova donose riječki feudinci Devinci, Walseeovci i riječki kapetani.⁵⁸ Upravo Hugo Devinski osniva augustinski samostan u Rijeci 1315. godine koji kao takav djeluje do 1788., a 1949. godine preuzimaju ga dominikanci.⁵⁹ Samostan je izgrađen u romaničko-gotičku slogu,

⁵⁵ ZDENKO BALOG, Recepcije srednjoeuropske gotike u istarskim zemljama, u: *Buzetski zbornik*, br. 35, 2008., 90.

⁵⁶ ZDENKO BALOG (2008., bilj. 57), 90., 91.

⁵⁷ ZDENKO BALOG (2008., bilj. 57), 91.

⁵⁸ RADMILA MATEJČIĆ, *Kako čitati grad, Rijeka jučer, danas, Rijeka*, 2007., 46.

⁵⁹ *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (bilj. 10), 32.

ali je mnogo puta bio pregrađivan, posebno u baroknom razdoblju, stoga nije sačuvano mnogo ostataka koji bi tome posvjedočili.⁶⁰

Kao i samostan, gotički elementi u augustinskoj crkvi vrlo su oskudni zahvaljujući barokizaciji prostora koja je provedena u 18. stoljeću. Gotička crkva bila je jednobrodna građevina, najvjerojatnije zaključena ravno, s produženim poligonalnim svetištem koje su podržavali četvrtasti kontrafori.⁶¹ Oni su sačuvani u izvornom stanju i zajedno s šiljastim prozorima (danas zatvoreni) predstavljaju jedine vidljive gotičke elemente same crkve.

Utjecaji srednjoeuropske gotike najbolje su ostali sačuvani u dvjema kapelama kojima se pristupa iz samostanskog klaustura. Radi se o kapelama Sv. Trojstva i Bezgrešnog začeća koje imaju elemente tzv. alpske gotike.⁶² Kapela Sv. Trojstva podignuta je 1450. godine po narudžbi obitelji Raunacher. U njoj se nalazi savršeno očuvani lepezasti svod s rebrima i pojasnicama koje podržavaju skulpturalno oblikovane konzole s grbovima lokalnih feudalnih obitelji (sl. 16). Kapela Bezgrešnog začeća s kraja 15. stoljeća jednako je kvalitetno izvedena. Njenu su zidovi bili ispunjeni freskama, dok je njen križno-rebrasti svod možda izveden po uzoru na svodove crkvi u Pleterju i Celju u Sloveniji. Ovakva rješenja gotičkih svodnih konstrukcija govore o prihvatanju utjecaja sjevernog i goričkog kruga koji su u najvećoj mjeri oblikovali gotičku arhitekturu u kvarnerskom primorju.⁶³

⁶⁰ Isto

⁶¹ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 60), 48.

⁶² DIJANA VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA (bilj. 7), 145.

⁶³ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 60), 49.

6. Zaključak

U završnom radu analizirane su najreprezentativnije sakralne građevine iz razdoblja gotike koje se grade na istočnoj obali Jadrana. Zahvaljujući kulturno-političkim sponama, gotičke ideje će se na ovo područje donositi iz različitih umjetničkih krugova, no najveći će utjecaj ostaviti talijanska gotička arhitektura prosjačkih redova koja se razvila iz cistercitske samostanske arhitekture. Prosjački redovi dominikanaca i franjevacra krajem 13. stoljeća dolaze u gradove istočnog Jadrana gdje podižu građevine po uzoru na svoje matične crkve i samostane na Apeninskom poluotoku, iako su domaća rješenja prilično jednostavnija i skromnijih dimenzija. Uglavnom se radi o jednobrodnim crkvama s otvorenim krovštem u tijelu crkve, dok je istočni završetak zaključen kvadratnom ili poligonalnom apsidom, najčešće nadsvođenom križno-rebrastim svodom. Talijanski utjecaji upravo se očituju u otvorenom drvenom krovštu te ravnom ili poligonalnom svetištu s križno-rebrastim svodom. Također se javljaju i višedijelna svetišta koja podsjećaju na mnogo impresivnija svetišta talijanskih propovjedačkih crkvi. Po uzoru na talijanske primjere, građevine istočne obale Jadrana jednostavni su prostori skromne dekoracije i opreme, no zahvaljujući visokom otvorenom krovštu odišu lakoćom i monumentalnošću.

Budući da Kvarner i unutrašnji dio Istre potpadaju pod habsburšku vlast, umjetnost tog područja oblikovat će se pod utjecajima srednjoeuropske gotike, što će se očitovati u prvom redu u zvjezdastih i mrežastih svodova te oblikovanju arhitektonskih elemenata poput stupova i rebara. Iz analiza najznačajnijih građevina vidljivo je da ne postoji jedinstveni tok razvoja gotičke arhitekture na području istočne obale Jadrana, no javlja se težnja usavršavanju postupaka i oblika na svim poljima umjetnosti. S razvojem stila u primorju, proširuje se i tematika koja ulazi u gotički repertoar tijekom 14. 15. stoljeća.⁶⁴

Gotika u Dalmaciji preživljava do kraja 15. st., ponegdje i do prve polovine 16. st., kad se nekim renesansnim građevinama pridodani gotički elementi poput križno-rebrastog svoda, a primjere pronalazimo zadarskoj sakristiji, Sv. Spasu u Dubrovniku, crkvi Sv. Jerolima u Trogiru itd., koji upućuju na sazrijevanje gotike u kombinirani gotičko-renesansni stil koji još dugo preživljava na prostoru Dalmacije.⁶⁵

Utjecaji talijanske i srednjoeuropske gotike koji se prilagođavaju domaćoj romaničkoj tradiciji oblikovat će arhitekturu u razdoblju od 13. do 16. stoljeća i predstavljaju važan sloj srednjovjekovnih spomenika na prostoru današnje Hrvatske. Iako se građevine u svojoj

⁶⁴ *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (bilj. 10), str. 295.

⁶⁵ *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (bilj. 10), str. 296.

monumentalnosti i impresivnošću ne mogu mjeriti s vrhunskim dostignućima talijanskih i srednjoeuropskih središta, dokaz su bogate kulturno-umjetničke baštine istočne obale Jadrana.

7. Popis literature

1. Gotika, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (ur. Žarko Domljan), Sv. 1, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1995.
2. Gotika, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, (ur. Andre Mohorovičić), Leksikografski zavod FNRJ/JLZ, Zagreb, 1960.
3. ZDENKO BALOG, Recepcije srednjoeuropske gotike u istarskim zemljama, u: Buzetski zbornik, br. 35, 2008.
4. IGOR FISKOVIĆ, Prilozi poznavanju gotičkoga graditeljstva u Dubrovniku, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti 35*, Zagreb, 2011.
5. RADOVAN IVANČEVIĆ, Arhitektura od Romanike do manirizma, u: *Srednji vijek i renesansa (XIII.-XVI. stoljeće)*, sv. II., (ur.) Eduard Hercigonja, Zagreb, 2000.
6. LJUBO KARAMAN, *Pregled umjetnosti u Dalmaciji*, Zagreb, 1952.
7. NADA KLAJIĆ i IVO PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku do 1409. God.*, Zadar, 1976.
8. ATTILIO KRIZMANIĆ, Sviluppo architettonico del complesso francescano a Pola, u: *Hortus Artium Medievalium*, (ur.) Miljenko Jurković, vol. 7, Zagreb, 2001.
9. ANDREW MARTINDALE, *Gothic Art*, London, 2003.
10. RADMILA MATEJČIĆ, *Kako čitati grad, Rijeka jučer, danas*, Rijeka, 2007.
11. MILAN PELC, *Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*, Zagreb, 2012.
12. DIJANA VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, Gotika, u: *Hrvatska umjetnost – povijest i spomenici*, (ur.) Milan Pelc, Zagreb, 2010.
13. Dubrovačka republika, Hrvatska enciklopedija
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16442>, pristupljeno 14.9.2016.
14. Cisterciti, Hrvatska enciklopedija
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=11961>, pristupljeno 14.9.2016.

8. Popis ilustracija

1. Tlocrt cistercitskog samostana Citeaux, Burgundija
2. Tlocrt cistercitske opatije u Fossanovi, Italija
3. Tlocrt dominikanske crkve Santa Maria Novella, Firenca, Italija
4. Tlocrt franjevačke crkve Santa Croce, Firenca, Italija
5. Tlocrt franjevačke crkve u Puli
6. Unutrašnjost franjevačke crkve u Puli
7. Pročelje franjevačke crkve u Puli
8. Tlocrt franjevačke crkve u Zadru,
9. Pročelje franjevačke crkve u Zadru
10. Tlocrt dominikanske crkve u Zadru
11. Pročelje dominikanske crkve u Zadru
12. Portal franjevačke crkve u Dubrovniku
13. Klaustar franjevačkog samostana u Dubrovniku
14. Tlocrt dominikanskog kompleksa u Dubrovniku
15. Svetište dominikanske crkve u Dubrovniku
16. Svod kapele Sv. Trojstva u augustinskom kompleksu, Rijeka